

Les Illes Balears gens calmades

**A pesar de la imatge
que la bibliografia
romàntica i
conservadora ha volgut
transmetre de les
Balears de fi del segle
XIX, la vida illenca era
cruel i violenta, com
per tot.**

En l'imaginari col·lectiu, les Balears són i sempre han estat unes illes *calmades*, tal i com deia el títol de la famosa obra sobre Mallorca de Santiago Russinyol, *L'illa de la calma*. És cert que els indígenes de tota illa, no sols de les Balears, solen tenir ritmes de vida més pausats que no els continentals. Aquesta *calma* en el ritme vital, emperò, no és sinònim de tranquil·litat, vida pacífica o d'altres característiques semblants que, justament i massa sovint, una bibliografia fantasiosa ha anat transmetent sobre la societat balear de finals del segle XIX i principis del XX; i fins i tot en general per a tota l'època preturística. Res més lluny de la realitat. La societat illenca del trànsit dels dos segles era tan violenta, cruel i injusta com ho podia ser qualsevol altra.

La fama. Els llibres dels viatgers de finals del XIX mostraven, és cert, un arxipèlag ple de paisatges meravellosos, gents *senzilles* i, en fi, unes Illes Balears poc menys que paradisiàques. És ver, ho eren... per a ells, que no vivien la realitat quotidiana en què discorria l'existència de la immensa majoria de la població. Aquests *touristes* –així els anomenava la premsa de finals del XIX– eren membres de la més selecta societat europea: aristocràcia i alta burgesia. El paradigma és l'arxiduc austríac Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena i Borbó, de la família imperial austrohongaresa, que arribà per primer cop a Mallorca el 1867 i des d'aleshores es dedicà tant a passejar per cada illa, entre les quals es desplaçava a bord del seu iot *Nixe*, com a tenir amants indígenes i fills i, també, a escriure sobre unes illes que el fasciaren. Així sorgí *Die Balearen* (1884), la seva obra de geografia descriptiva i humana de les Illes Balears.

Aquests selectes viatgers dissertaven després en els exclusius clubs socials als quals pertanyien, o bé editaven llibres, sobre les seves experiències balears. A poc a poc, clubs socials, d'excursionistes, universitats i d'altres organitzacions de les classes altes europees i espanyoles anaren organitzant viatges a l'arxipèlag, fent créixer la fama.

Aquest incipient *tourisme* era apreciat per l'elit dirigent política i social balear.

No tant pel negoci que podia suposar com pel prestigi social que donava. De fet, quant a negoci, la classe benestant no hi apostava gens, pels *touristes*. Pocs iniciatives empresarials, a finals del XIX, se poden trobar que vagin encaminades a treure'n profit. A pesar que se sol donar per bona la data de 1903, amb la inauguració del Grand Hotel –avui seu de la Fundació la Caixa–, com a fita inicial del *tourisme* illenc, en realitat hagueren de passar molts més anys perquè les elits econòmiques hi veiessin quelcom rendible. Però això ja seria una altra història.

La qüestió és que la classe alta balear del segle XIX se sentia congratulada pels elogis d'aquells viatgers. No compartia tal entusiasme el poble, que veia en els *touristes* uns estrambòtics personatges als quals, en el millor dels casos, els estafava com podia i, de manera gens inhabitual, els agredia, sobretot estols d'al·lots que els corrien a pedrades o sotmetien les estrangeres al que la premsa referia com *abusos intolerables*, que cal entendre de naturalesa sexual. Malgrat aquests inconvenients, els *touristes* arribaven i els elogis cap a les Balears alegraven la decrèpita cúpula social ultraconservadora indígena.

D'altra banda, aquesta cúpula, a través dels mitjans dels diaris i periòdics més conservadors, pretenia mostrar unes Balears tranquil·les, pacífiques, una mena d'oasi tocat per la gràcia de Déu –no és llicència metafòrica, així s'escrivia– en el qual gairebé no hi havia delinqüència, violència o qualsevol altra mostra dels greus problemes socials que per tot arreu d'aquell món, en canvi, a cavall entre dos segles, s'estaven produint.

Entre la voluntat de negació de la realitat per part de la classe dirigent indígena i la fama que anaren estenent els viatgers aristòcrates que poc o gens –segons els casos– es mesclaven, si ho podien evitar, amb el poble, la imatge de les idíl·liques Illes Balears es va anar fent realitat... en els llibres. Després, unes altres obres s'alimentaren d'aquelles primeres, i així successivament. En part, per això s'explica que molta gent avui, inclosos els indígenes mateixos, es pensi que la societat balear dels segles XIX era un oasi: potser amb estretors econò-

miques, però sense misèria; per ventura amb inevitables diferències socials, però sense les cruels segregacions socials que caracteritzaven d'altres indrets; tal vegada amb alguns problemes, però no amb les buranyes socials que patien els països industrialitzats... Doncs no. Tot això, i més, era també la realitat quotidiana de les Illes Balears a finals del segle XIX, i principis del XX, per molt que la fantasiosa bibliografia romàntica i conservadora ho hagi volgut amagar.

Condicions de vida. El primer que cal contextualitzar és l'ambient general en què vivia la immensa majoria dels balears. Era igual a tants d'altres llocs d'Europa. Les condicions de vida per al comú dels ciutadans eren més que dolentes, infames.

La disponibilitat d'aigua a les fonts era quasi un miracle. O sigui, que aquell qui no tenia pou propi ho passava malament: *“las fuentes de la calles de la Marina y de la Olivera [de Palma] carecen de agua o de la posibilidad de sacarla, achaque de que adolecen en general todas las fuentes de esta ciudad, cuyas intermitencias ponen malas de disgusto a las vecinas que no tienen fuente en sus casas y a las señoras que han de mandar por agua a sus sirvientas”*, deia el diari *La Almudaina* el març de 1895. Denúncies d'aquesta mena eren contínues. Pitjor ho tenien a la Vila d'Eivissa, on *“la única fuente que surge de agua esta población”* habitualment *“se muestra avara del precioso líquido”*, es queixava el *Diario de Ibiza* l'abril de 1897. Era el normal. Tant si plovia a bastament com si hi havia sequera, disposar d'aigua era quasi una benedicció, perquè el problema eren el desastrós estat de les canonades. A la capital, el maig de 1898, un informe de l'enginyer municipal, conclou que *“a causa de las incrustaciones i materias depositadas [...] las conducciones no pueden prestar servicio siendo imposible abastecer bien los depósitos públicos y particulares”*. Malgrat les repetides queixes de premsa i veïnats, les institucions –ajuntaments i Diputació– no es preocupaven ni poc ni gens del problema. Mai no tenien pressupostos, deien, per enllestir obra pública.

L'arxiduc Lluís Salvador, paradigma dels distingits viatgers que posaren de moda les Balears entre la classe alta europea. Un turisme d'elit, però, que no es mesclava amb el poble, part del qual agredia i estafava aquell incipient 'tourisme'.

Gran Hotel, inaugurat a Palma el 1903. Tot i aquesta fita, el turisme no era una prioritat per a la classe dirigent balear de finals del XIX i principis del XX.

“En un ambient tan insalubre, menjant –els qui podien– de manera insuficient i desequilibrada –amb dèficit de vitamina c– les malalties se convertien en plagues amb molta facilitat, de manera que segaven la vida de centenars de persones. Sense que les autoritats sanitàries se’n preocupassin mentre que les morts es produïssin dins els límits del que eufemísticament la premsa en deia “barrios populosos”

Si el subministrament d'aigua potable presentava tants problemes és fàcil imaginar què passava amb les aigües brutes, allà on hi havia clavegueram que era Palma –no per a tota la ciutat– i poc més. El Col·legi Mèdic i Farmacèutic de Balears, el març de 1897, pregava a les institucions que assumissin “la necessitat de millorar el clavegueram, tan defectuós des del punt de vista sanitari”. I era tan defectuós que per les buques de carrer sortien ben sovint “pudors i fins i tot matèria orgànica” que provocaven no sols molèsties sinó tot tipus de situació de risc sanitari. A més, les canonades d'aigües potable i brutes estaven construïdes en paral·lel, una vora l'altra, de tal manera que, com que eren de marès, material porós, hi havia filtracions, amb la imaginable quantitat de problemes sanitaris que això comportava. A pesar que la qüestió era perillosa, tampoc en aquest cas les institucions feien res per posar-hi remei.

Seguint amb la sanitat, cal dir que, si bé les normatives d'higiene disposaven que els serveis de recollida de residus orgànics i inorgànics fessin, com és lògic, la seva feina, la realitat era ben diferent. Els carreters encarregats, personatges de justa mala fama, sovint no feien la tasca que els pertocava. I si la feien, no era gens estrany que deixassin els seus carros “carregats d'aportacions d'excrements” enmig de la via pública per anar a emborratxar-se a qualsevol de les moltes tavernes existents. Com que, a més, els carros no complien ni per casualitat la normativa que els obligava a estar tapats, els efluvis dels detritus s'ensenyorien pertot arreu. La premsa porta cada dos per tres queixes al respecte, sobretot a l'estiu, per òbvies i odoríferes raons, però mai no s'arreglava el problema.

També aportava molt al generalitzat ambient fètid el fet que el comú dels balears tenien uns hàbits higiènics molt deficients. Per a molta gent era normal tirar tot tipus de residus, inclosos els orgànics, per la finestra o el balcó. El diari *La Última Hora*, el juny de 1896, fart de denunciar-ho, clama perquè d'una vegada “la Junta de Sanidad procure evitar que nuestros vecinos tiren aguas sucias, y residuos de todo tipo, a las calles”. Quasi és ociós dir que la tal Junta

de Sanidad si per quelcom brillava era per la permanent absència d'activitat.

Els carrers, en fi, eren plens de porqueria pertot. Tanmateix, en el rànquing d'asquerositat ambiental obtenien les primeres posicions les parades de diligència i de tren. A les primeres, el lector potser es pensi que eren molt brutes perquè, és clar, les bísties hi feien les seves necessitats. Sí, era així, efectivament, perquè els animals ho feien, com ara, quan en tenien ganes allà on es trobassin. Però els *animals* de dues potes, també. Resultava que quan la gent esperava el tren o la diligència, si la bufeta acuitava, no s'ho pensaven dues vegades: els homes s'obrien la bragueta i allà on fos, apa, fet. Les dones, encara manco problemes: hàbils mans cap a dins la falda, s'aixencaven i deixaven el groc bassiot en terra. Era una escena quotidiana, la d'orinar –i també defecar– pel carrer. Al respecte, el corresponsal al poble de Santa Maria de *La Almudaina*, el gener de 1895, es queixava de l'estat de l'estació del tren, “convertida en *letrina de hecho*”, clamant perquè hi construïssin excusats públics per evitar “*las escenas repugnantes a la moral que todos los días se desarrollan*”. El lector ja deu imaginar que tant per fer els excusats públics de l'estació, com perquè les autoritats es preocupassin d'intentar donar respostes generals més civilitzades a les necessitats fisiològiques populars, així com també perquè canviassin els peculiars hàbits evacuadors del illencs, hagueren de passar bastant d'anys.

Tota aquesta porqueria ambiental diguem-ne *natural* es veia enriquida per les aportacions contaminants de tota mena de residus químics. Les indústries estaven situades a dins de les poblacions –Palma, Inca, Manacor, Maó–, els seus propietaris tiraven els residus, líquids i sòlids, enmig del carrer. La premsa es queixava de “*los charcos de pestilencias químicas*” que es formaven. Les autoritats feien el desentès. Els empresaris eren part de la distinció social. I, com que els veïnats d'allà on es construïen les indústries eren gent modesta, doncs... perquè preocupar-se'n?

Misèria i mort. En aquest ambient insalubre generalitzat no és estrany que

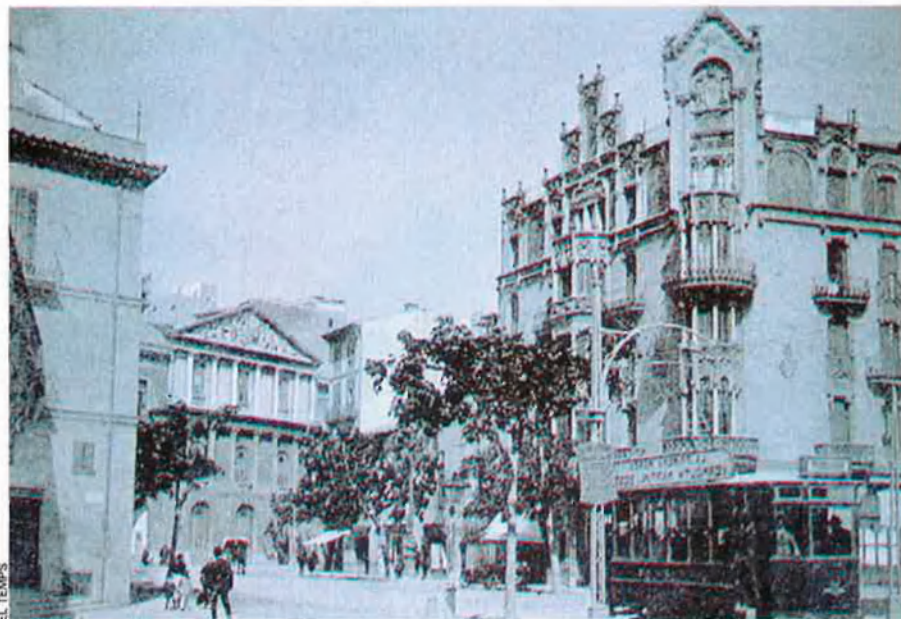
les malalties provocassin molts morts. Però no sols era aquesta la causa.

L'assistència sanitària era molt deficitària. A totes les Balears hi havia 180 metges per a una població de 314.441 habitants (1895). Tots de pagament, és clar. Res de Seguretat Social, com ara. Qui podia pagar-se un metge, bé. Si no, s'havia d'emparar en la pietat assistencial, bàsicament exercida per monges.

D'altra banda, l'alimentació per a la majoria era insuficient, i molts no tenien res a menjar. A finals del segle XIX, la guerra de Cuba (1895-1898) provoca una greu crisi econòmica, si bé estructuralment ja existia, la crisi, i s'allarga més enllà de la fi de la guerra. El jornal mitjà d'un obrer o d'un bracer pagès era d'una pesseta. És clar que si plovia o s'emmalaltia, no cobrava. I si no tenia feina, tampoc no disposava de cap entrada econòmica, perquè no hi havia cap assegurança d'atur o quelcom semblant. Els preus que s'arribaren a fer pagar per aliments bàsics com el pa, la llet, la carn o el peix convertiren aquestes mercaderies en inabastables per al jornal. Un kilo de pa arriba a costar un jornal, i basta fer una ullada a la "Memoria sobre el consumo de sustancias alimenticias", de la *Revista Balear de Ciencias Médicas* d'abril de 1898, per adonar-se del consum per balear i dia de carn i peix: 37 grams i 17 grams, respectivament. Què menjaven, doncs? Llegums. Sobre tot llegums, que era l'aliment més barat. L'únic assequible per a la majoria. I al·lò, ni això.

Entre tanta misèria, l'emigració era l'única sortida per a milers de balears desesperats. En només una dècada, 1887-1897, se n'anà un 9% de la població absoluta. Els qui quedaven, si tenien feina, malvivien. I si no, havien d'esperar la caritat dels distingits socials que organitzaven balls i rifes, en els seus luxosos clubs socials –entre els quals el més selecte i distingit era el Círculo Mallorquí, avui seu del Parlament–, per recollir fons per exercir la brillant caritat cap a la *depauperada clase obrera*.

En un ambient tan insalubre, menjant –els qui podien– de manera insuficient i desequilibrada –amb dèficit de vitamina c– les malalties se convertien en plagues amb molta facilitat, de manera que sega-

ven la vida de centenars de persones. Sense que les autoritats sanitàries se'n preocupassin mentre que les morts se produïssin dins els límits del que eufemísticament la premsa en deia "barrios populosos". Perquè aquesta era una altra: les ciutats i pobles més grans, sobre tot Palma, estaven definits –com en tants d'altres llocs d'Europa– per la segregació urbanística de classes. Com més pobre fos la zona, més amuntegament de gent en edificis petits, en carrers massa estrets, amb manca d'aire corrent, molta humitat, etc., de manera que qualsevol malaltia podia posar en perill la vida. Tanmateix, mentre matàs els pobres, a l'autoritat no li importava. Ni tan sols en les malalties contagioses més perilloses provocaven cap reacció institucional... fins que amenaçava l'elit social. Així passa per exemple –no és l'únic cas, ni prop fer-hi–, amb la pigota el 1896. Al març es detecten els primers casos a la "populosa" barriada palmesana de Santa Catalina, i aviat passa "a atacar los barrios del extremo este –de Palma– que se distinguen por el hacinamiento y la falta de higiene", explicava la premsa. En poques setmanes la malaltia mata 18 persones a Palma i un nombre indeterminat més a la resta de les Balears. Les autoritats, res, no actuen. A l'estiu, al juliol, *La Última Hora* diu que "la viruela va propagándose de manera tan alarmante que [...]"

no solo ya se registran casos en barrios populosos y de malas condiciones higiénicas, sino también en casas e individuos pertenecientes a familias distinguidas". Les autoritats, ni menció, perquè a l'estiu els rics se n'anaven a les seves cases d'estiu per aïllar-se. Mentrestant, continuen morint pobres. A començament de desembre només a Palma havien mort ja més de cent persones, i un nombre semblant a la resta de Balears. Aleshores la premsa, molt alarmada, comença a demanar actuacions ràpides i contundents perquè, és clar, els rics tampoc no es podien passar la vida aïllats. A la fi, a finals d'any, la Junta de Sanidad se reunia, per primer cop, per mirar de posar en pràctica mesures de desinfecció i de vacunació. És com si ara la Conselleria de Sanitat no fes res, ni reunir-se, fins que una malaltia hagués matat a Palma entre 500 a 600 persones i altres tantes a la resta d'illes.

A més d'aquestes condicions generals de vida i la cruel segregació social, s'hi ha d'afegir, per entendre com se vivia a les Balears de finals del XIX, el peculiar tarannà illenc, gens pacífic. El gust per la violència.

Delinqüència i violència. A pesar que la premsa més conservadora negàs la realitat, la veritat és que la delinqüència i la violència –exercida per delin-

Dalt, passeig del Born a l'any 1899. A la pàgina següent, la Rambla des de la plaça Major abans de la tala dels arbres de l'any 1902.

Aquestes dues vies, centríques i amples, eren zona de residència distingida. Altra cosa eren els "populosos" barris que s'amagaven al darrere: carrers estrets, amuntegament de gent, humitat... de tal manera que les malalties contagioses segaven la vida de centenars de ciutadans, sense que importàs a les institucions.

qüents i pels cossos de seguretat públics i privats— eren intensíssima.

La forma de delinqüència més massiva era el contraban. S'hi dedicava tanta gent, tanta, que socialment ni es considerava una activitat immoral. Es feia contraban amb tot tipus de mercaderies, però especialment amb el tabac. Com que es tractava d'una mercaderia sotmesa a alt gravamen fiscal, l'autoritat es mostrava molt gelosa dels seus impostos. Guàrdia Civil, marina —amb dues patrulleres de guàrdia vigilant permanentment les costes—, carrabiners i la guàrdia privada de l'empresa, Agentes de la Compañía Arrendataria de Tabacos era el nom oficial, s'encarregaven d'intentar evitar el contraban.

Moltes nits al llarg de l'any, a qualsevol lloc del litoral balear, es produïen topades entre contrabandistes i guàrdies. No hi havia manies. Els trets d'arma de foc, dels uns i dels altres, eren part del negoci. Els enfrontaments armats, vertaderes batalles, deixaven ferits i morts. Allò de la llegenda pel·liculera del *far-west*, "primer disparar i després demanar", potser fos veritat o no per devers Tombstone City, però a Balears sí que ho era, de bon de veres.

La violència dels cossos armats contra els contrabandistes comptava amb la indissimulada empara judicial. Molt estrany era el cas que, per la mort d'un de-

linqüent en general o d'un contrabandista en particular, a trets disparats per l'autoritat, hi hagués una condemna judicial. Això sí, per guardar les aparences s'obria un procés que solia acabar com el següent, de febrer de 1898, narrat per *La Almudaina*, epíleg d'un episodi ocorregut a finals de 1897 a Capdepera (Mallorca). Un grup d'agents de la companyia de tabac descobreixen contrabandistes. Aquests dipositen la mercaderia a la cova —amagatall habitual des d'on la recollien després uns altres que la portaven al lloc de destinació final— i, quan surten, els agents, emboscats, fan foc a discreció. Els contrabandistes contesten el foc i fugen com poden, alguns ferits. Un d'ells es queda endarrerit, ferit. Els agents l'atrapen. El contrabandista rep tres trets al cap, mort. A la causa, l'agent que l'havia mort diu que va actuar en defensa pròpia. El fiscal crida els testimonis. Qui eren? És fàcil suposar que ningú no es passejava de nit per les desertes costes balears. I com que tampoc els contrabandistes, per raons òbvies, es presentaven a declarar, els únics testimonis eren els companys de l'agent, que confirmaven, fil per randa, el seu testimoni. "*Y como así también lo declararon los testigos, el fiscal retiró cargos y el juez decreto la total libertad...*", deia el diari. Així era gairebé sempre.

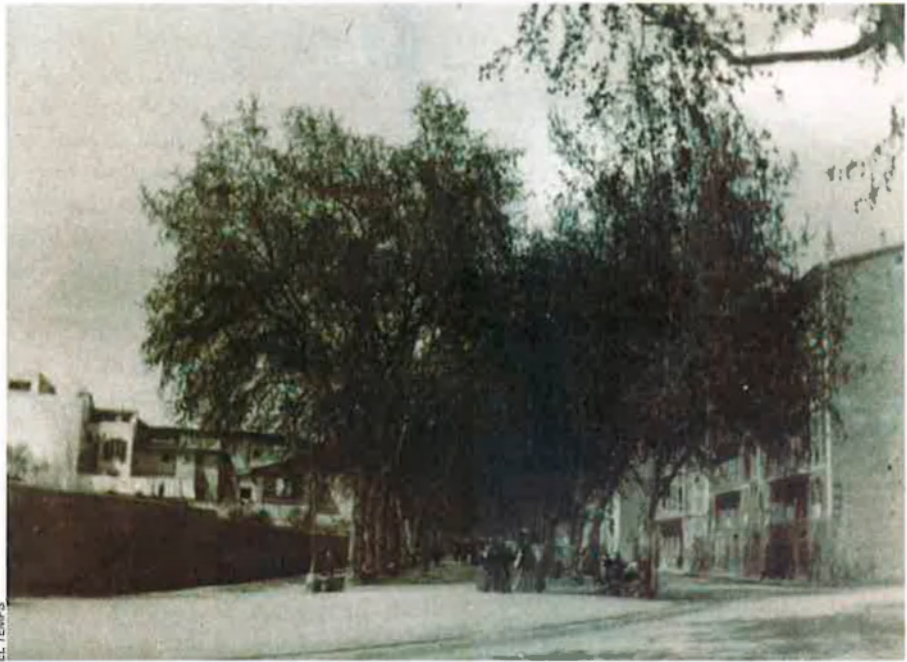
Ara, tampoc no s'ha de pensar que els contrabandistes fossin uns angelets. No sols es defensaven a foc contra els agents. També, quan descobrien un delator se'l pelaven. La companyia de tabac tenia agents secrets. Eren gent que cobrava un sou per introduir-se i delatar les xarxes organitzades del contraban. Doncs bé, un tal Bernat Bonet, de 32 anys, veïnat de Santanyí (Mallorca), que era "*agente secreto de la Tabacalera*" segons la premsa, quan va ser descobert pels contrabandistes acabà els seus dies com és fàcil imaginar: el trobaren amb un tret al front, mort. Així eren les coses. Sense manies.

No solament apareixien les armes en ocasions com la comentada. No. Qualsevol topada amb cossos armats era susceptible d'acabar malament. El desembre de 1895, a ple dia, dos números de la Guàrdia Civil van veure, prop de Santa

Maria (Mallorca), dos caçadors. Els donaren l'alto i els dos pobres homes, pel que compta *La Última Hora*, o no el sentiren o es feren el beneïts. Fatal. Els guàrdies els disparen. Morts, tot dos. El diari, amb mordacitat, diu que de tan contundent actuació de la Benemèrita en resultà un botí "*de los dos conejos cazados por los infortunados*". Al cap de quatre mesos, en el consegüent judici, el fiscal, que cal recordar que és la part acusadora, va concloure que els guàrdies havien "*actuado en orden a sus responsabilidades*" per la qual cosa "*se pide la absolución*".

La violència era tan practicada pels cossos de seguretat com pels delinqüents. A les murades de Palma guardaven les entrades, per evitar el contraban, els agents de l'Empresa de Consumos, anomenats *consumeros*. Els delinqüents s'hi acostaven durant les nits –gairebé enlloc funcionava l'enllumenat públic–, disparaven contra els *consumeros* i si n'eren pocs partien a la carrera; i si n'eren més, batalla a tirs segura. En aquest ambient de violència, si qualque pobre transeünt, encara que fos de dia, aixecava sospites, ho tenia malament. El millor que li podia passar era ser només ferit. Ja ho deia el setmanari satíric *La Pulga*, el novembre de 1897, "*cuando uno de la ronda veas, fíate a la Virgen...*"

A banda de contrabandistes, també hi havia bandes que assaltaven a trets les cases aïllades, els carros, les diligències, a Eivissa fins i tot els vaixells ancorats al port... o d'altres criminals que actuaven individualment atracant a dins els pobles i ciutats a qui podien, normalment de nit. Si la víctima se'ls hi rendia, potser en sortia amb ferides no massa greus, sense doblers i amb amenaça de mort si els delatava. Però no gens excepcionalment la víctima de robatori també ho era d'assassinat. Tot i aquest panorama de violència generalitzada, la premsa més conservadora fugia de reconèixer la realitat. El periòdic *El Católico Balear*, el 1895, escrivia que pocs llocs "*han sido más favorecidos por la moral católica que nuestra isla de Mallorca*", com mostra "*la ausencia casi completa de criminalidad*". Això, l'any que a tot Balears es produeixen vint as-

sassinats i un nombre indeterminat de ferits. Dos anys després, el diari *La Almudaina*, molt més proper a la realitat, constata que "*al paso que vamos pronto habrá desaparecido totalmente la seguridad personal en Mallorca*" per mor de la "impunitat" amb què actuen els criminals.

A banda de la violència dels delinqüents i guàrdies, el condicionant sociològic ajudava molt. Anar armat era un segell d'homenia. Molts homes portaven armes de foc: "*apenas el chico se sabe abrochar los pantalones y ya lleva armas*", deia el periòdic *El Isleño* l'octubre de 1895. No era estrany, doncs, que qualsevol discussió acalorada acabàs amb foc o ganivetades. Era tanta, la gent armada, i tants els incidents, que el Govern Civil publicava bans de manera recurrent recordant als batlles que era obligat detenir tota aquella persona que portàs armes sense permís, i als armers l'obligació d'identificar amb tot detall a qui venien les armes. Tanmateix, com que la pena per portar armes il·legals era només una multa, i no massa alta, no s'aclaria res. Significativament, davant d'un d'aquest bans, publicat el juliol de 1895, el diari *La Almudaina* es demanava amb ironia si no seria un altre cas de "*derroche retórico y prolija reglamentación*" que no es complia mai.

El resultat d'una societat armada és obvi: violència. Per qualsevol motiu. No sols per assalts amb premeditació com ara els protagonitzats per bandes organitzades, criminals que actuaven individualment, assassins per encàrrec –normalment per qüestions de joc il·legal–, ferits i morts per ofenses reals o suposades contra l'honor... sinó també per qualsevol discussió: gelosies entre pretendents d'una dona, un marit que sospitava –o constatava– banyes, jocs de cartes amb apostes –il·legals– en una taverna amb molt d'alcohol pel mig i acusacions de trampes o bé de no voler pagar...

Només de la relació diària d'incidents violents que la premsa il·lenca publica –és ben probable que no fossin tots els ocorreguts– es resumeix que l'any 1895 hi hagué vint assassinats; el 1896, setze; el 1897, divuit... en una societat que comptava poc més de 300.000 habitants. Naturalment, el nombre de ferits era molt superior.

En fi, així era la vida quotidiana a Balears a la fi del segle XIX. Només explicada en extracte per raons d'espai. El suficient, però, per mostrar que la realitat era molt lluny del paradís o de l'oasi que s'ha volgut transmetre.

Miquel Payeras